

Сухоставець А.І.кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки

Сумського національного аграрного університету

**АСПЕКТИ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ
ТА СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ**

У статті розглянуто основні аспекти розвитку аграрної сфери України та Сумської області, тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва. Визначено загальні тенденції розвитку, зроблено наголос на важливості формування та розвитку соціального капіталу аграрної сфери. Аналіз показав, що в Україні передбачена державна підтримка більше 1% ВВП від обсягу виробництва сільського господарства, виділено кошти на селекцію та відтворення водних біоресурсів вперше за останні три роки. Найбільшу частку всіх дотацій на загальну суму 809 млн. грн. отримала група компаній Миронівського хлібопродукту, а другим найбільшим отримувачем дотацій є компанії агрохолдингу «Авангард» із загальною сумою дотацій 142 млн. грн. Визначено, що половина всіх бюджетних дотацій була надана виробникам, що спеціалізуються на продукції птахівництва. Визначено напрями інституційних перетворень, які сприятимуть стимулюванню розвитку соціального капіталу.

Ключові слова: аграрна сфера, розвиток, капітал, соціальний капітал, державна підтримка, інституційні перетворення.

В статье рассмотрены основные аспекты развития аграрной сферы Украины и Сумской области, а также тенденции развития сельскохозяйственного производства. Определены общие тенденции развития, сделан упор на важности формирования и развития социального капитала аграрной сферы. Анализ показал, что в Украине предусмотрена государственная поддержка более 1% ВВП от объема производства сельского хозяйства, выделены средства на селекцию и воспроизводство водных биоресурсов впервые за последние три года. Наибольшую долю всех дотаций на общую сумму 809 млн. грн. получила группа компаний Мироновского хлебопродукта, а вторым крупнейшим получателем дотаций являются компании агрохолдинга «Авангард» с общей суммой дотаций 142 млн. грн. Установлено, что половина всех бюджетных дотаций была предоставлена производителям, специализирующимся на продукции птицеводства. Определены направления институциональных преобразований, которые будут способствовать стимулированию развития социального капитала.

Ключевые слова: аграрная сфера, развитие, капитал, социальный капитал, государственная поддержка, институциональные преобразования.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку економіки України значно збільшується роль держави як принципово важливого чинника в досягненні економічного зростання й підвищення соціальної стабільності. Світовий досвід переконливо доводить, що через специфічні особливості функціонування та розвитку аграрна сфера не може бути саморегулюючою системою і має більшу потребу в регулюванні й підтримці з боку держави, ніж інші сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку аграрного сектору економіки розглядали у своїх працях такі науковці, як, зокрема, В.Г. Андрійчук, С.І. Кованов, О.А. Луценко, О.Б. Наумов, М.М. Пантелейчук, І.Я.Петренко, І.В.Попович, І.Н.Примишев, О.Ф.Савченко, П.Т. Саблук, В.А. Свободин, В.П. Ситник, Г.С. Тарасенко, Е.В. Червен, Д.В. Шиян. Однак, незважаючи на вагомий вклад у розробку цієї проблематики, недостатньо уваги приділяється

дослідженням, які б пов'язували аграрну сферу із соціальним капіталом.

Метою дослідження є вивчення основних аспектів розвитку аграрної сфери України, ролі державної підтримки сільськогосподарських підприємств у формуванні соціального капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрна сфера Сумської області характеризується такими показниками. Валове виробництво продукції сільського господарства у 2016 році склало 3,82 млн. тонн зернових культур, з них озимої пшениці – 928 тис. грн., кукурудзи на зерно – 2 617 тис. тонн, сої – 327 тис. тонн, соняшнику – 488 тис. тонн, виробництво картоплі – 1 066 тис. тонн, овочів – 200 тис. тонн. За січень-серпень 2017 року по всіх категоріях господарств Сумської області вироблено валової продукції сільського господарства на суму 3 910,6 млн. гривень, або 105,4% до відповідного періоду 2016 року (табл. 1).

Виробництво валової продукції сільського господарства у Сумській області за антологічні періоди 2016 та 2017 року показує, що валова продукція збільшилася на 5,4% переважно за рахунок валової продукції, яка вироблена сільськогосподарськими підприємствами. При цьому виробництво продукції рослинництва збільшилось на 8,7%, а виробництво продукції тваринництва, навпаки, зменшилося на 0,6%. Аналіз показує, що збільшення продукції рослинництва відбулося за рахунок сільськогосподарських підприємств на 14,7%. Що стосується продукції тваринництва, то можна сказати, що зменшення відбулося за рахунок сільськогосподарських підприємств на 1,7%, а в господарствах населення виробництво продукції тваринництва є прибутковим.

Посів озимих культур під урожай 2017 року свідчить про те, що посіяно озимих куль-

тур на зерно 207,2 тис. га, зокрема пшениці 198,7 тис. га, жита – 7,5 тис. га, ячменю – 1,0 тис. га. Планована структура посівних площ на 2017 рік становить 1 124,6 тис. га (+9,7). Всього ярих культур було 868 тис. га, з них ярих зернових та зернобобових – 426,4 тис. га, кукурудзи – 332,8 тис. га, сої – 128,3 тис. га, картоплі – 56,3 тис. га, соняшнику – 190,7 тис. га, овочів – 12,2 тис. га.

На діяльність та формування собівартості продукції прямо впливають ціни на паливо-мастильні матеріали. На рис. 1 відображена динаміка цін на дизельне паливо.

Аналіз стану розвитку тваринництва свідчить про те, що за останні роки в сільськогосподарських підприємствах Сумської області усіх форм власності спостерігається підвищення продуктивності дійного стада, яйценоскості птиці, отримання середньодобових приростів,

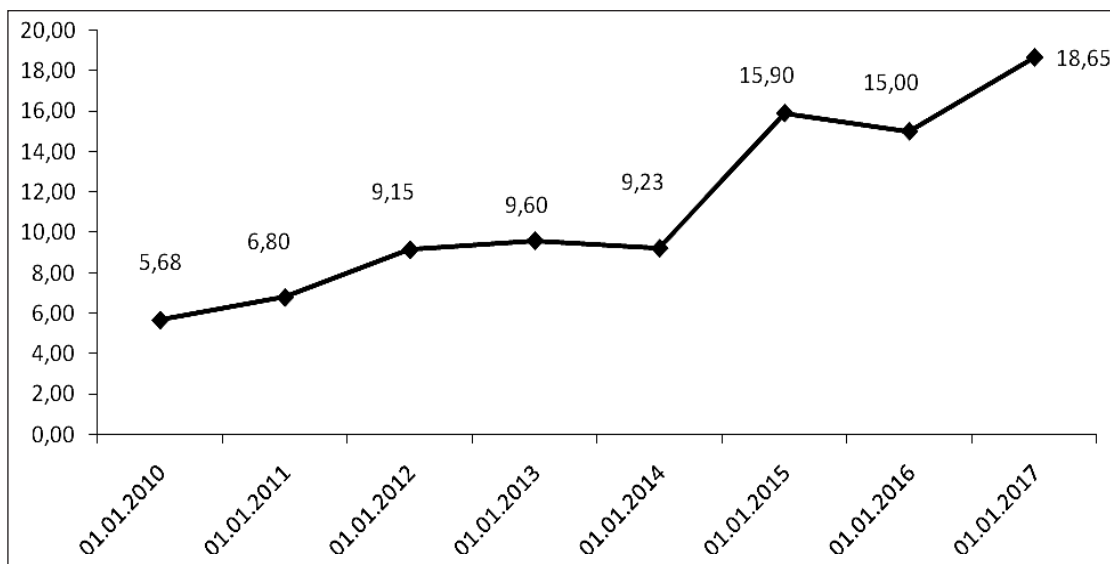

Рис. 1. Динаміка цін на дизельне паливо за 2010–2017 роки

Джерело: опрацьовано на основі даних [2]

Таблиця 1

Виробництво валової продукції сільського господарства у Сумській області за січень-серпень 2017 року (у постійних цінах 2010 року)

Продукція	Обсяг валової продукції, млн. грн.		Січень-серпень 2017 року у % до січня-серпня 2016 року
	січень-серпень 2016 року	січень-серпень 2017 року	
Валова продукція, усього	3 711,9	3 910,6	105,4
сільськогосподарські підприємства	1 736,8	1 906,4	109,8
господарства населення	1 975,1	2 004,2	101,5
Рослинництво, усього	2 372,8	2 579,1	108,7
сільськогосподарські підприємства	1 212,3	1 390,6	114,7
господарства населення	1 160,5	1 188,5	102,4
Тваринництво, усього	1 339,1	1 331,5	99,4
сільськогосподарські підприємства	524,5	515,8	98,3
господарства населення	814,6	815,7	100,1

Джерело: опрацьовано на основі даних [1]

відтворення стада. Із наявних 377 сільськогосподарських підприємств області 183 займаються тваринництвом, з них 125 підприємств утримують велику рогату худобу, 123 – корів, 66 – свиней, 34 – овець, 12 – птицю.

Станом на 1 липня 2017 року в усіх категоріях господарств налічується великої рогатої худоби 160,3 тис. гол., зокрема корів – 82,4 тис. гол., свиней – 117,8 тис. гол., овець та кіз – 48,2 тис. гол., птиці – 7,0 млн. гол. (табл. 2).

За рейтингом серед областей України по кількості поголів'я великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах область посідає 7 місце, по кількості корів – 5 місце, по валовому виробництву молока в усіх категоріях – 14 місце, у сільськогосподарських підприємствах – 7 місце.

В області функціонують 32 великотварні сільськогосподарські підприємства з поголів'ям молочних корів 400 голів і більше, на яких виробляються за рік 64% молока від загального виробництва з високими показниками якості, що позитивно впливає на формування закупівельних цін.

Станом на 1 липня 2017 року в сільськогосподарських підприємствах області утримуються 4,1 тис. гол. великої рогатої худоби м'ясного напрямку продуктивності, з них 1,4 тис. гол. корів.

Розведенням м'ясної худоби займаються 8 сільськогосподарських підприємств, з яких 1 племрепродуктор по світло-аквітанській породі.

Середньодобові прирости на відгодівлі великої рогатої худоби складають понад 800 грам.

Свинарством в області займаються 66 господарств, зокрема 1 племзавод і 2 племінні репродуктори по розведенню свиней: великої білої породи та породи ланграс. Основу генофонду свиней в області складає велика біла порода (95%), окрім того, є миргородська (3%)

та інші породи (2%). Середньодобові прирости свиней складають 394 г.

Всього в області на 1 липня 2017 року налічуються по всіх категоріях господарств 117,8 тис. гол свиней, зокрема в сільськогосподарських підприємствах – 49,5 тис. голів.

Птахівництво – прибуткова галузь господарства. Протягом року від однієї курки можна отримати 250–300 і більше яєць, від качки – 180–200, від гуски – 40–50. Якщо 60% курячих яєць і всі яйця, одержані від качки, гуски, проінкубувати і виростити молодняк, то можна на 1 курку одержати 100–120 кг білого м'яса, на качку – 250–300 кг, на гуску – 130–180 кг.

Станом на 1 липня 2017 року в усіх категоріях господарств налічуються 7,0 млн. голів птиці всіх видів. У 12 сільгоспідприємствах, які займаються, є в наявності 1 189,9 тис. гол птиці, з них 990,8 тис. гол. курей, 16,4 тис. гол. качок, 102,6 тис. гол. індиків, 79,6 тис. гол. перепелів.

На 1 січня 2017 року всіма категоріями господарств вироблено 400,6 млн. штук яєць всіх видів, зокрема с/г підприємствами вироблено 154,8 млн. штук. На курку-несучку одержано по 197 шт. яєць.

Флагманом по виробництву яєць є підприємство ТОВ «Авіс-Україна», розташоване у с. Косівщина Сумського району, яким за 2016 рік вироблено більше 83 млн. штук яєць (або 54% від вироблених у с/г підприємствах). Станом на 1 січня 2017 року у господарстві утримуються більше 610 тис. голів курей яєчних порід.

Щорічно інкубаторними підприємствами області реалізуються до 1 млн. голів молодняку птиці господарствам населення.

Пріоритетним напрямом у молочному скотарстві повинен стати розвиток великотварного виробництва шляхом створення крупних модернізованих тваринницьких ферм, комплексів з установкою доїльних залів, молокопроводів.

Таблиця 2

Виробництво продукції тваринництва по Сумській області

Показники	Одиниця виміру	2017 рік	2016 рік	2017 рік до 2016 року	
				+,-	%
Поголів'я					
ВРХ	тис. гол.	159,1	158,4	0,7	100,4
зокрема, корови	тис. гол.	82,3	84,1	-1,8	97,9
Свині	тис. гол.	118,2	141,8	-23,6	83,4
Вівці та кози	тис. гол.	45,3	45,6	-0,3	99,3
Птиця	тис. гол.	6 750,9	7 166,4	-415,5	94,2
Виробництво					
м'ясо (реалізація)	тис. тонн	36,5	37,7	-1,2	96,8
молоко	тис. тонн	285,8	284,4	1,4	100,5
яйця	млн. шт.	280,6	287,5	-6,9	97,6
вовна	тонн		26,0		

Джерело: опрацьовано на основі даних [3]

Але сільське господарство виступає також одним із забрудників природного середовища і насамперед ґрунтового покриву радіонуклідами, негативні екологічні наслідки великого меліоративного перетворення території (переосушення торфоболотних ґрунтів, розвиток іригаційної ерозії, пониження ґрунтових вод і погіршення водозабезпечення території, дуже великі повені), деградація і виснаження природних ресурсів та інші негативні явища вимагають створення необхідної екологічної інфраструктури АПК та екологізації сільськогосподарського виробництва [4].

Для активного розвитку сільського господарства визначну роль відіграють іноземні інвестиції (табл. 3).

Таблиця 3

Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в підприємства сільського господарства, лісового господарства, рибного господарства та з виробництва харчових продуктів напоїв

Категорія	Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал)	
	Станом на 1 січня 2017 року	Станом на 1 липня 2017 року
	тис. дол. США	тис. дол. США
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	6 685,6	7 057,7
Виробництво харчових продуктів, напоїв	22 168,7	22 506,2

Джерело: опрацьовано автором на основі Інформації про стан підготовки та впровадження інвестиційних проектів по Сумській області [5]

Аналіз даних показує, що станом на 1 січня 2017 року прямі іноземні інвестиції в сільськогосподарське виробництво склали 6 685,6 тис. дол. США, а за шість місяців 2017 року вартість іноземних інвестицій була на 372,1 тис. дол. США більше, ніж за 2016 рік.

В позитивних змінах сільського господарства одну з важливих ролей відіграє державна підтримка. Так, в Сумській області з 10 серпня 2017 року обласна конкурсна комісія з питань надання суб'єктам господарювання агропромислового комплексу часткової компенсації відсоткової ставки за залученими у національній валюті банківськими кредитами, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кре-

дитів» від 29 квітня 2015 року № 300 [6], розпочала приймання від суб'єктів господарювання агропромислового комплексу заявок на участь у конкурсі та необхідних документів згідно з п. 8 зазначеної вище Постанови. Останнє засідання комісії проводиться до 10 грудня.

Приймання заявок на участь у конкурсі та документів, що додаються до них, закінчується за сім робочих днів до початку проведення останнього засідання конкурсної комісії.

Компенсація надається на конкурсній основі суб'єктам господарювання агропромислового комплексу – юридичним особам незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, а також фізичним особам – підприємцям за укладеними кредитними договорами.

Аналіз також показав, що в Україні передбачена державна підтримка більше 1% ВВП від обсягу виробництва сільського господарства, виділено кошти на селекцію та відтворення водних біоресурсів вперше за останні три роки. Найбільшу частку всіх дотацій на загальну суму 809 млн. грн. отримала група компаній Миронівського хлібопродукту, а другим найбільшим отримувачем дотацій є компанії агрохолдингу «Авангард» із загальною сумою дотацій 142 млн. грн. Визначено, що половина всіх бюджетних дотацій було надана виробникам, що спеціалізуються на продукції птахівництва [7].

У зв'язку з тим, що рівень і мотиваційні пріоритети підтримки з боку держави формуються під впливом об'єктивних та суб'єктивних факторів, вона може відрізнятися своїми формами та обсягами в певні періоди часу та бути спрямована на підтримку продовольчої безпеки країни.

Проблемою державної підтримки є неузгодженість мети і результату, що зумовлює недосягнення цілей, оскільки кожний досягнутий результат ставить нові цілі, які потребують реалізації в умовах, що змінилися.

Ми вважаємо, що в сучасній ситуації необхідно розробити напрями інституційних перетворень, які сприятимуть стимулюванню та піднесенню ролі сільського господарства та соціального капіталу. Вони повинні розвиватися в напрямках розвитку інститутів ринку, інфраструктури, формування нових каналів збуту, удосконалення фіскальної політики, ринкового механізму.

Висновки з проведеного дослідження. В сучасній українській економіці питання, пов'язані з формуванням соціального капіталу аграрної сфери, скоріше, носять нині теоретичний характер. Але розвиток ринкових засад функціонування аграрної економіки та зміст діяльності господарських структур буде змінюватися не тільки в економічному відношенні, але й у соціальному. Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо визначення впливу соціального капіталу на ланцюг взаємо-

дії в системі «бізнес – влада – суспільство», розгляд питань інституалізації соціального капіталу аграрної сфери, тому що формування та розви-

ток соціального капіталу будуть сприяти забезпеченню відродження українського села, його етнічній та екологічній цілісності.

Список використаних джерел:

1. Виробництво валової продукції сільського господарства у Сумській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/uk/2013-04-18-21-51-02/28-napryamki-diyalnosti/ekonomika/56-valova-produktsiya>.
2. Паливо-мастильні матеріали [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/uk/2013-04-18-21-50-12/26-napryamki-diyalnosti/roslinnitstvo/82-palivomastilni-materiali>.
3. Виробництво валової продукції тваринництва у Сумській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/uk/2013-04-18-21-50-35/32-napryamki-diyalnosti/tvarinnitstvo/zagalna-kharakteristika-tvarinnitstva/44-virobnitstvo-produktsiji-tvarinnitstva-po-sumskij-oblasti>.
4. Савош Л.В. Зб. наук. пр. «Економічні науки». Серія «Регіональна економіка» / Л.В. Савош. – Вип. 3(9). – Луцьк: ЛДТУ, 2006. – С. 144–154.
5. Інформація про стан підготовки та впровадження інвестиційних проектів по Сумській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/uk/2013-04-18-21-51-02/28-napryamki-diyalnosti/ekonomika/58-informatsiya-pro-stan-pidgotovki-ta-vprovadzheniya-investitsijnikh-proektiv-po-sumskij-oblasti>.
6. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромислового комплексі шляхом здешевлення кредитів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 300 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/300-2015-%D0%BF>.
7. Косюк за півроку отримав з бюджету 42% всіх дотацій для аграріїв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/08/21/628247>.

Suhostavets A.I.

ASPECTS OF DEVELOPMENT OF AGRARIAN SPHERE AND SOCIAL CAPITAL

Under current conditions of the development of the Ukrainian economy, the role of the state as a crucial factor in achieving economic growth and enhancing social stability has significantly increased. The world experience convincingly proves that due to the specific features of functioning and development, the agrarian sector cannot be a self-regulating system and has a greater need for regulation and support from the state than other spheres.

The article considers the main aspects of the agrarian sphere development in Ukraine and the Sumy region, trends of agricultural production development. The general tendencies of development are defined; emphasis is placed on the importance of formation and development of social capital of the agrarian sphere.

The analysis showed that Ukraine provides state support of more than 1% of GDP from the volume of agricultural production; funds have been allocated for the selective breeding programs and reproduction of aquatic bioresources for the first time in the last three years. The largest share of all subsidies totaling to 809 million UAH was given to the group of companies Myronivsky Hliboproduct, and the second largest recipient of subsidies are the companies of the LLC Agroholding "Avangard" with a total amount of subsidies of 142 million UAH.

It was determined that half of all budget subsidies were granted to producers specializing in poultry products.

Due to the fact that the level and motivational priorities of state support are formed under the influence of objective and subjective factors, it may differ in its forms and amount at certain periods of time and is aimed at supporting the country's food security.

The problem of state support is the inconsistency of the purpose and the result, which leads to the non-achievement of goals, as each result achieved sets new goals that need to be implemented in a changed environment.

The directions of institutional transformations, which will help to stimulate the rise of social capital, are determined. They should develop in the directions of market institutions and infrastructure development, new sales channels formation, fiscal policy, the market mechanism improvement.

Formation and development of social capital will contribute to the revival of the Ukrainian village, its ethnic and environmental integrity.

Key words: agrarian sphere, development, capital, social capital, state support, institutional transformations.